

Охорона праці в Україні: проблеми, досвід, перспективи

Аналізуються проблеми охорони праці в Україні. Підкреслюється багатоаспектність феномену охорони праці, висвітлюються економічні та соціальні аспекти поліпшення умов та охорони праці виділяються основні проблеми стану охорони праці та визначаються шляхи покращення охорони праці в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: охорона праці, законодавство щодо охорони праці, економічне значення охорони праці, соціальне значення охорони праці, управління охороною праці.

Постановка проблеми. Державна політика з питань охорони праці в Україні регулюється законодавчими та нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. Цей Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян про охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участі відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи й організації або уповноваженим ним органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

У Законі України «Про охорону праці» задекларовані основні принципи державної політики в галузі охорони праці, використання економічних методів управління охороною праці, проведення політики пільгового оподаткування, комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі національних програм з цих питань, досягнень у галузі науки і техніки та охорони навколишнього середовища тощо.

Перехід суспільства до широкого використання ринкових відносин, виникнення різноманітних форм власності потребують розроблення нових підходів до побудови сучасної моделі управління охороною й безпекою праці на національному, регіональному й виробничому рівнях. У суспільстві із соціально орієнтованою економікою охорона праці має бути одним з найважливіших завдань соціально-економічної політики як держави, так і кожного підприємства та організації.

Охорона праці – проблема складна і багатогранна. У сучасній науці особливо підкреслюється багатоаспектність феномену охорони праці, який сприймається водночас як соціальне та економічне

явище, яке важливе для забезпечення гармонійного розвитку кожного працівника, процвітання суспільства і держави. Проте нинішній рівень науково-технічного прогресу та соціально-економічні орієнтири розвитку сучасного суспільства не спроможні створити сприятливі умови для забезпечення добробуту людини, збереження її здоров'я. Особливо гостро ця проблема постає на промислових підприємствах, де зберігається переважно застаріла матеріально-технічна база виробництва при незадовільних обсягах фінансування заходів з охорони праці. Усе це призводить до високого рівня травматизму і, як наслідок, до збільшення видатків підприємства та держави на виплати й компенсації потерпілим. Тому вкрай необхідним є вдосконалення системи охорони праці як важливого фактора підвищення ефективності виробництва на підставі детального дослідження економічних і соціальних її аспектів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження економічних і соціальних аспектів охорони праці були проведені такими вченими, як: М. П. Гандзюк, Є. О. Геврик, Г. Г. Гогіташвілі, В. Ц. Жидецький, П. О. Ізуйта, Л. П. Керб, З. М. Яремко.

Вивчення світового досвіду визначення економічної та соціальної ефективності заходів щодо поліпшення умов та охорони праці є актуальним і має значення для вдосконалення чинних методик, оскільки, попри велику кількість робіт присвячених цій темі, окремі її аспекти недостатньо розроблені й висвітлені [2].

В Україні останнім часом спостерігається зниження рівня загального травматизму, але порівняно з розвиненими країнами світу він залишається надто високим. Економіка України в результаті аварій, травм, професійних захворювань щороку втрачає понад 1 млрд грн., і що найбільш прикро, при цьому на виробництві травмується понад 23-25 тис. осіб, у тому числі 1200-1300 смертельно; понад 7 тис. працівників отримують профзахворювання; втрати робочого часу у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, пов'язаної з виробничим травматизмом, досягають мільйонів людино-днів. Високий рівень травматизму зі смертельними наслідками спостерігається в агропромисловому комплексі, вугільній промисловості, будівництві і транспорті. Слід відзначити високий рівень травматизму із смертельними наслідками у соціально-культурній сфері та торгівлі, який досягає стану травматизму на будівництві і транспорті [2; 4]. Особливе занепокоєння викликає стан охорони праці на малих підприємствах, де рівень травматизму значно вищий, ніж на підприємствах інших секторів економіки [3].

Метою дослідження є вивчення економічних і соціальних аспектів поліпшення умов та охорони праці в ринковій системі господарювання. Внаслідок цього в основу цієї статті покладено такі завдання: висвітлити економічні та соціальні аспекти поліпшення умов та охорони праці; виділити основні проблеми стану охорони праці на сьогодні; визначити шляхи покращення охорони праці в сучасних умовах господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Законодавство України щодо охорони праці встановлює єдині вимоги до роботодавців усіх рівнів щодо створення безпечних умов праці. Але, як показує досвід, на практиці ці вимоги здебільшого не виконуються, особливо на підприємствах малого та середнього бізнесу. Тиск, обумовлений конкуренцією, примушує багатьох роботодавців економити кошти на охороні праці і розглядати профілактику травматизму і охорону здоров'я працівників як додатковий бар'єр на шляху зниження собівартості продукції та збільшення прибутку [5].

Відсутність економічної зацікавленості суб'єктів господарювання щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці уповільнює реалізацію заходів щодо створення безпечних умов праці. Особливістю сьогодення є те, що на більшості підприємств та установ нові роботодавці вміло розпоряджаються фінансами, але не завжди з належною увагою ставляться до проблем, пов'язаних з безпекою трудової діяльності.

Організація праці, при якій ігноруються умови безпеки та гігієни праці, підриває економічну ефективність підприємства, установи, організації, їх конкурентоспроможність і не може бути основою для стратегії сталого розвитку [5; 7]. Управління охороною праці в умовах ринкової економіки має вирішувати соціальні та економічні завдання як на державному рівні, так і в межах окремого об'єкта господарювання. Соціальне значення охорони праці полягає в сприянні зростанню ефективності суспільного виробництва шляхом безперервного вдосконалення і поліпшення умов праці, підвищення її безпеки, зниження виробничого травматизму і захворюваності [6]. У зв'язку з цим соціальне значення охорони праці виявляється у трьох основних показниках: зростанні продуктивності праці в результаті збільшення фонду робочого часу за рахунок скорочення внутрішньозмінних простоїв; скорочення цілоденних втрат робочого часу; збереження трудових ресурсів і підвищення професійної активності працівників завдяки поліпшенню їх стану здоров'я; підвищення професійного рівня; збільшення валового національного продукту за рахунок поліпшення зазначених вище показників і їх компонентів [6; 8]. Так, досліджуючи сутність охорони праці, П.О. Ізюта звертає увагу на

те, що соціальне значення охорони праці полягає у збереженні трудових ресурсів держави, працездатності і трудового довголіття людини, захисті її від виробничих шкідливостей і професійних захворювань [5].

Охорона праці відіграє важливу роль як соціальний чинник, оскільки якими б вагомими не були виробничі результати, вони не можуть компенсувати людині втраченого здоров'я, а тим більше життя. Те і інше дається тільки один раз. Необхідно пам'ятати, що через нещасні випадки та аварії гинуть на виробництві не просто робітники і службовці, на підготовку яких держава витратила значні засоби, а передусім люди – годувальники сімей, батьки і матері дітей.

Окрім соціального, охорона праці має, безперечно, важливе економічне значення – це і висока продуктивність праці, зниження витрат на оплату лікарняних, компенсацій за важкі і шкідливі умови праці і тому подібне. За розрахунками Німецької ради підприємців наслідки нещасних випадків коштують у 10 разів більше, ніж витрати на заходи і засоби щодо їх попередження. В Україні, враховуючи мізерні витрати на заходи щодо охорони праці, ця різниця ще більша. Фахівці Міжнародної організації праці підрахували, що економічні витрати, пов'язані з нещасними випадками, складають 1% світового валового національного продукту. На ці засоби орієнтовно, можна забезпечити харчування протягом року близько 75 млн осіб [7].

Як підкреслюють львівські науковці Г. Г. Гогіташвілі та З. М. Яремко, економічне значення охорони праці визначається ефективністю заходів щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці і є економічним виразом соціальної значимості охорони праці. У зв'язку з цим економічне значення охорони праці оцінюється результатами, які отримуються при зміні соціальних показників за рахунок впровадження заходів щодо поліпшення умов праці [1; 8]. Економічне значення охорони праці П. О. Ізюта розглядає крізь призму зростання продуктивності праці, збільшення фонду робочого часу, зниження витрат на відшкодування шкоди, завданої життю і здоров'ю працівника нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням [5].

Сучасний стан охорони праці в Україні слід оцінити як критичний. Він базується на основних негативних факторах, що їх підтверджують: 1) незадовільні умови праці: за даними офіційного державного статистичного спостереження в умовах праці, які не відповідають гігієнічним вимогам, в Україні за станом на 01.01.2012 р. зайнято 7,2 млн працівників (30% загального числа працівників), а на підприємствах деяких галузей (вугледобувні, гірничорудні, металургійні,

металообробні, нафтодобувні тощо) – до 80% усіх робітників; 2) значний рівень захворюваності населення, яке працює (за даними Інституту медицини праці АМН України загальна захворюваність населення, яке працює, становить понад 2100 на 10000 оглянутих; набуває поширення туберкульоз, який серед працівників виявляють у 5 разів частіше, ніж серед населення, яке не працює, інфекційні захворювання, ВІЛ-інфекція); 3) високі показники виробничого травматизму (коефіцієнт частоти травмування на 1000 працівників у 2009-2010 рр. склав в середньому по Україні 1,4, а у 2011 р. – 1,3; коефіцієнт частоти травмування зі смертельним наслідком на 100000 працівників у 2009 р. становив 12,5, у 2010 р. і він збільшився до 13,1, а у 2011 р. склав 13,0; коефіцієнт тяжкості травмування у 2009 р. в середньому по Україні складав 36,4 людиноднів на один нещасний випадок, у 2010 р. він збільшився до 36,5, а у 2011 р. – до 37,1 дня); 4) недостатнє фінансування заходів і засобів з охорони праці (вартість цих заходів, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. №994, порівняно з рівнем 2002 р., коли була прийнята нова редакція Закону України «Про охорону праці», сьогодні зросла у десятки разів); 5) неповне виконання та недостатня ефективність державної політики у сфері охорони праці (відсутність системи управління охороною праці в центральних і місцевих органах виконавчої влади, а також органах місцевого самоврядування; застарілість нормативної бази у сфері безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; низька ефективність адміністративних заходів і юридичної відповідальності за порушення вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці) [8].

Для покращення умов та охорони праці в Україні Держгірпромнагляду разом з іншими центральними органами виконавчої влади потрібно:

- вжити заходи з підвищення ефективності наглядової функції, що буде сприяти зменшенню кількості порушень вимог нормативних актів з безпеки та гігієни праці;
- забезпечити подання законопроекту про застосування штрафних санкцій за порушення законодавства про охорону праці, що підвищить відповідальність роботодавців за виконання вимог законодавства про охорону праці;
- збільшити рівень заробітної плати інспекторському складу Держгірпромнагляду, що підвищить їх зацікавленість у досягненні кінцевих результатів – зменшення рівнів травматизму на виробництві, поліпшення умов та безпеки праці;

- розробити програму підготовки державних службовців-інспекторів з питань охорони праці, що поліпшить виконання ними наглядових функцій [8].

Висновок. Отже, питання охорони праці складне і досить відповідальне. Адже за ним життя і здоров'я людей, які своєю працею створюють для держави та нації матеріальні блага. Як показує світовий досвід, безпека праці є основною гарантією стабільності, якості та ефективності будь-якого виробництва. До того ж відсутність нещасних випадків позначається на професійній активності працюючих, на моральному кліматі в колективі, а отже і на ефективності та продуктивності праці, скорочує витрати на пільги та компенсації за роботу в шкідливих і небезпечних для здоров'я умовах. Основними причинами невисокого рівня організації охорони праці в Україні є: низький рівень кваліфікації, виробничої культури та технологічної дисципліни; спрацьованість засобів виробництва; відсутність ефективного галузевого та регіонального управління охороною праці; відсутність достатніх інвестицій у виробництво та охорону праці; неналежне фінансування роботодавцями заходів з охорони праці; відсутність підготовки фахівців з охорони праці, низький рівень підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів з питань охорони праці; хронічне недофінансування національних, галузевих, регіональних програм поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; відсутність на підприємстві чіткої організації охорони праці; відсутність розробленої державної політики в галузі охорони праці і стимулюючої системи щодо безпечної праці; недостатнє забезпечення нормативно-правовими актами з охорони праці; неадекватне мислення і ставлення до питань безпеки учасників трудового і виробничо-технологічних процесів по вертикалі управління і виконання.

Таким чином, в умовах сьогодення система управління охороною праці має базуватися не тільки на заходах з боку держави, але й на зацікавленості суб'єктів трудових правовідносин у збереженні належного фізичного стану працівника, що нерозривно пов'язано з економічним і соціальним благополуччям роботодавця.

Список використаних джерел

1. Гандзюк М. П. Основи охорони праці : підручник [Електронний ресурс]/ М. П. Гандзюк, Є. П. Желібо, М. О. Халімовський ; за ред. М. П. Гандзюка. – 5-е вид. – К. : Каравела, 2011. – 384 с. – Режим доступу : <http://library.tntu.edu.ua/exhibitions/novi-nahodzhennja/2012.../berezen/>

2. Геврик Є. О. Охорона праці: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Є. О. Геврик. – К. : Ельга: Ніка-центр, 2003. – 280 с. – Режим доступу : lib.ltd.ua/охорона-праці-геврик.html
3. Гогіташвілі Г. Г. Основи охорони праці [Електронний ресурс] / Г. Г. Гогіташвілі, В. М. Лапін. – К. : Знання, 2008. – 302 с. – Режим доступу : library.nung.edu.ua/okhorona-pratsi-yak-vazhlivii-aspekt-diyalnosti
4. Жидецький В. Ц. Основи охорони праці : підручник [Електронний ресурс] / В. Ц. Жидецький, В. С. Джигирей, О. В. Мельников. – 5-те вид., доп. – Львів : Афіша, 2000. – 350 с. – Режим доступу : <http://www.studmed.ru/bezopas...raslyam>
5. Ізуйта П. О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки [Електронний ресурс] / П. О. Ізуйта. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 177 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64
6. Керб Л. П. Основи охорони праці : навч. посібник. – Вид. 2-ге, без змін [Електронний ресурс] / Л. П. Керб. – К. : КНЕУ, 2006. – 216 с. – Режим доступу : masters.donntu.edu.ua/2011/iem/zemlyakova/diss/indexe.htm
7. Охорона праці : навч. посіб. [Електронний ресурс] / З. М. Яремко, С. В. Тимошук, О. І. Третяк, Р. М. Ковтун ; за ред. З. М. Яремка. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 69 с. – Режим доступу : www.franko.lviv.ua/faculty/.../ohorona%20praci_chastyna%20I.pdf
8. Виноградов О. В. Охорона праці. Аналіз стану охорони праці в Україні / О. В. Виноградов // Статистика України. – 2011. – №3. – С. 31-35.

Romaniv L. V., Babukh I. B. Labor protection in Ukraine: challenges, experiences, perspectives.

The problems of safety in Ukraine. Emphasized multidimensional phenomenon safety covers economic and social aspects of improving conditions of labor and highlights the major problems of the state of occupational health and identifies ways to improve safety in the modern business environment.

Keywords: labor protection, legislation on labor protection, the economic importance of labor protection, social value of labor protection, labor protection management.

Романів Л. В., Бабух І. Б. Охрана труда в Украине: проблемы, опыт, перспективы.

Анализируются проблемы охраны труда в Украине. Подчеркивается многоаспектность феномена охраны труда освещаются экономические и социальные аспекты улучшения условий и охраны труда выделяются основные проблемы состояния охраны труда и определяются пути улучшения охраны труда в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: охрана труда, законодательство по охране труда, экономическое значение охраны труда, социальное значение охраны труда, управления охраной труда.